

עידן המועדים

הלכות בין-המיצרים ותשעה-באב (תשפ"ו)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד
 נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

מנהגי בין-המיצרים

ה. הימים שבין צום שבעה עשר בתמוז לצום תשעה-באב, נקראים ימי "בין-המיצרים", שבימים אלו נכנסו האויבים לירושלים ופרעו פרעות בישראל, עד יום תשעה-באב שבו חרבו את בית-המקדש. ולכן בימים אלו אנו נוהגים במנהגי אבילות שונים לציון הצער על חורבן בית-המקדש, ונושאים עימנו את האמונה בגאולה שתבוא במהרה. נאמר בנביא: "שִׁמְחוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם וְגִילוּ בָהּ כֹּל אֲהֲבֶיהָ, שִׂישׁוּ אֶתְּהָ מְשׁוֹשׁ כֹּל הַמְּתַאֲבָלִים עִלְיָהּ", ודרשו חז"ל (תענית ל): כל המתאבל על ירושלים - זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים - אינו רואה בשמחתה. ולכן יש לכל אחד להיזהר בהלכות אלו בימי בין-המיצרים.

ו. ברכת שהחיינו - טוב ליזהר שלא לברך ברכת שהחיינו על פרי חדש או על בגד חדש בימים אלו (ש"ע תקנ"א, י"ז), שהיאך יאמר "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", והם ימי צרה ופורענות לעם ישראל (עי' מ"ב שם, צ"ח), וממילא לא יאכל את הפרי החדש ולא ילבש את הבגד החדש (שם, צ"ט) [אבל לקנות בגד מותר]. ובגדים שאינם חשובים כל כך, שאין מברכים עליהם שהחיינו, כגון גרביים ונעלים חדשות וכיוצא בהן, בודאי מותר לקנותם וללבושם עד ראש-חודש אב (שם, ס"ה).

אבל בשבתות מותר מן הדין לברך שהחיינו (מ"ב שם, צ"ח; קכ"ט) (ומראש-חודש אב נכון להחמיר שלא ללבוש בגד חדש אף בשבת (עי' רמ"א שם, ה; מ"ב, ס"ה; קל"ד)). וילדים קטנים מותרים לברך שהחיינו (אפילו שיש להם הבנה בעניני הימים האלה) (קל"ז), והוא הדין אשה מעוברת הרואה פרי חדש ומתאוה לו, או אדם שיש לו קצת חולי (קל"ח). וכן אבי הבן מברך שהחיינו על המילה או על פדיון הבן (ש"ע שם; קל"ה). ומי שטעה וברך ברכת הנהנין על פרי חדש, ונזכר שהם ימי בין-המיצרים, יברך עליו ברכת שהחיינו ויאכלנו (קל"ח).

ז. ריקודים - אסור לרקוד בימי בין-המיצרים אפילו ללא כלי נגינה (וריקודים מעורבים אסורים כל השנה) (מ"ב תקנ"א, ס"ז; קמ"ט).

ח. שירים - יש להימנע משמיעת שירי קודש המלווים בכלי נגינה אפילו דרך טייפ או רדיו, ומיהו בשמחת מצוה הדבר מותר (כגון שמחת חתן וכלה, מילה, פדיון-הבן, בר מצוה בזמנה, סיום מסכת (קנ"א). אך לא בסעודת אירוסין וחנוכה בית). ושירה בפה בלבד, מותרת (קנ"א).

ט. תיקון חצות - מנהג טוב וכשר מאוד לכל בעל נפש, לשבת באבילות בכל ימי בין-המיצרים אחר חצות היום (שעה 12:45) ולבכות בכיה ממש על חורבן בית-המקדש, ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם (לשון הא"י בשער הכוונות דפ"ט רע"ג). והיינו באמירת "תיקון רחל" שיש בו פסוקים של בכי וצער על חורבן בית-המקדש (קכ"ח) (מלבד בערב-שבת, ערב ראש-חודש ויום ראש-חודש אב, שכיון שאין אומרים בהם תחנון, אין אומרים "תיקון רחל". והוא הדין לאבי הבן, הסנדק והמוהל (קכ"ט)).

זאת מלבד מה שיש נוהגים לומר תיקון חצות בכל ימות השנה בחצות לילה, ותבוא עליהם ברכה (קכ"ח), וכן ראוי לנהוג אף לתלמידי חכמים (הליכות עולם א, ס"ח), וכל שכן בלילות של בין-המיצרים שצריך להוסיף בבכיה (שער הכוונות שם). ואף הנשים שייכות באמירת תיקון חצות (הליכות עולם שם).

ראש-חודש אב

י. משנכנס אב ממעטים בשמחה. ואדם שיש לו דין עם גוי, ישתדל לדחות את הדיון מפני רוע המזל שיש לישראל בימים אלו (תענית כ"ט; ש"ע תקנ"א, א) עד לאחר תשעה-באב (קס"ד. ועי' מ"ב ב) (ובמקום שאפשר טוב שישתמט גם ביום עשירי-באב (קס"ח)).

צום י"ז תמוז

א. חמשה דברים אירעו לאבותינו ב"ז בתמוז: נשתברו הלוחות, בוטל התמיד (בבית ראשון), הובקעה העיר (בבית-שני, שנת 3828 לבריאת העולם), שרף אפוסקטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (תענית כ"ד).

מצות עשה מדברי נביאים להתענות ביום זה (זכריה ח, י"ט), מפני הצרות שאירעו בו, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר (ויקרא כ"ד, ט): "וְהִתְדַדּוּ אֶת עֲוֹנֵם וְאֶת עֲוֹן אֲבֹתָם" (רמב"ם תענית ה, א ט"ד).

ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין העיקר התענית, אלא כמו שנאמר באנשי נִינְוָה: "וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעְשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְרָכָם הָרָעָה" (יונה ג, ט), ואמרו חז"ל (ר"ה ס"ז: ותענית ס"ז): את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא "את מעשיהם" (מ"ב תקמ"ט, א). וכל אדם, בין איש או אשה, שהגיעו לגיל מצוות, חייבים להתענות.

ב. תנאי קודם התענית - תחילת התענית בעלות-השחר (שעה 4:05). ומכל מקום, אם הלך לישון בליל י"ז בתמוז שינת קבע, וקם משנתו קודם עלות-השחר, אסור לו לאכול ולשתות. אבל אם קודם שהלך לישון עשה תנאי שבדעתו לאכול ולשתות קודם עלות השחר, רשאי לאכול ולשתות (והאשכנזים מקילים לשתות אף בלא תנאי, אבל לכתחילה יעשו תנאי (ש"ע רמ"א תקס"ד, א ומ"ב שם)). ואף לבני ספרד, אם שכח להתנות, ואחר שישן הרגיש צמאון, השותה יש לו על מה שיסמוך, בפרט אם רגיל לשתות לצמאון בכל לילה (יא"ט). וסיום התענית בצאת-הכוכבים (שעה 8:12). [אם שכח ואכל ביום התענית, אינו יכול לפטור עצמו, אלא חייב להפסיק מיד את אכילתו ולצום (ש"ע תקס"ט, א; מ"ב תקמ"ט, ג)].

ג. הפטורים מהתענית - חולה, אף שאין בו סכנה, וכן זקן מופלג שהוא תשוש כח, פטורים מתענית זו ואינם רשאים להחמיר על עצמם (כה נ"ט ס"ה). וכמובן שילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מהתענית (אפילו תענית שעות), ומכל מקום יש למנוע מהם לאכול ממתקים ושאר תפנוקים (מ"ב תקנ"ה; ט"ז). - וחתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה, וכן שלושה בעלי-בית: אבי הבן ביום המילה, הסנדק והמוהל, חייבים אף הם בתענית (עי' ק"ה-ק"ט).

ד. מעוברות ומניקות - אשה בהריון, עד סוף החודש השלישי, חייבת להתענות (עי' ש"ע תקנ"ד, ה ותקנ"א ומ"ב שם, ג), ומכל מקום אם ההריון אינו תקין או שסובלת מהקאות, מיחושים או חולשה רבה, הרי היא פטורה. ומתחילת החודש הרביעי ואילך, בכל אופן היא פטורה (מ"ב שם; נ"ט) (ולדעת הרב אור לציון (ד, ט"ז), כיון שהנשים בזמנינו חלושות, פטורות אף בג' חודשים הראשונים להריון). - יולדת (או אפילו אשה שעברה הפלה לאחר 40 יום מהריונה (שם)) פטורה מלהתענות תוך שלושים יום מהלידה (עי"פ ש"ע שם, ה; ק"ב). - ואשה שמניקה בפועל (אפילו מעט (אור לציון ג, רל"ט)), פטורה מהתענית. ואם פסקה מלהניק (אפילו תוך כ"ד חודש מהלידה) ומרגישה שהיא מסוגלת להתענות, תתענה (ואם באמצע התענית מרגישה חולשה וצער, תאכל), אך אם מרגישה חולשה יתירה, פטורה (נו"סב).

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ארבע תעניות. ש"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. נ"א=נטיע גבריאל.

יא. חולה שצריך לעבור ניתוח בימים אלה, עדיף להקדימו לפני ראש-חודש או יותר לשמחה, אם הדבר אפשרי (קצח).
 יב. משא ומתן של שמחה – מראש-חודש ועד התענית ממעטים במשא ומתן של שמחה (ש"ע תקנ"א, ג ב"י ומ"ב י"א), כגון להימנע מלקנות כלים או תכשיטים מכסף וזהב או קניית צרכי חופה (מ"ב שם; קסז). אבל מותר לקנות רהיטים חדשים הנחוצים לו כעת, וכל שכן שמותר לקנות ספרי קודש (קסח), תפילין או ספריה (ילקו"י ס"ט"ו). ומותר לקנות מכונית חדשה, אם יש לו צורך בה לפרנסתו, אבל בלאו הכי אסור (ובכל ה"ל, אם יש חשש שיתייקרו לאחר מכן, מותר לקנות, מפני שהוא דבר האבד) (קסז), והוא הדין להתקין מזגן שנוחץ לו (הגר"ש אלישיב זצ"ל) [ולגבי קניית בגדים, ראה בסעיף טז].

והוא הדין שאין לבנות בניה שהיא להרווחה ולנוי (מ"ב י"ב), אבל אם מרחיב את דירתו לצורך משפחתו הברוכת ילדים, מותר (קסז). כמו כן יש להימנע מלסייד ולצייר את ביתו בימים אלו (ש"ע שם) (אבל בניית וסיווד בית-כנסת, מותרים) (מ"ב שם; קסז). ומותר להיכנס לדירה חדשה בימים אלו לצורך מגורים הכרחיים (ויעשה חנוכת בית בלימוד תורה בלבד עם חלוקת מגדנות). ומצוה לבנות מעקה, שהרי היא מצות עשה מן התורה (קסח. וע"י ש"ע שם).

יג. נישואין/אירוסין – אין נושאים נשים ואין עושים סעודת אירוסין (ש"ע תקנ"א, ב) אפילו בלא סעודה וריקודים. אבל מותר לעשות "תנאים", ומה שמחלקים מיני מרקחת אינו נקרא סעודה (מ"ב טז). [האשכנזים נוהגים להחמיר שלא לערוך נישואין בכל ימי בין-המצרים (רמ"א שם), ומכל מקום רשאים להשתתף בשמחת ספרדים (קנג). ובסעודת אירוסין מחמירים רק מראש-חודש (מ"ב י"ט)].

יד. אכילת בשר – המנהג שאין אוכלים בשר מראש-חודש או ועד התענית (ש"ע תקנ"א, ט כדעה ב) (ומנהג הספרדים לאכול בשר מראש-חודש (קס"ט), ומנהג האשכנזים שלא לאכול (מ"ב נח)), ופורץ גדר ישכנו נחש (ש"ע שם, י"א). המנהג חל גם בבשר עוף, ונוהגים להחמיר אף בתבשיל שנתבשל בו בשר (מ"ב טג; קעב), כגון אורז או תפוח אדמה שנתבשלו עם בשר. אבל מותר לטעום בערב-שבת תבשילי בשר כדי לבדוק את טעמם (קעה).

ולילדים קטנים מותר לתת לאכול בשר אפילו כשהגיעו לגיל חינוך, ורק אם הגיעו הבת לגיל אחת עשרה והבן לגיל שתיים עשרה, טוב להחמיר שלא יאכלו בשר בימים אלו (קצ. וע"י מ"ב טו). יולדת (תוך שלושים יום מהלידה), חולה שאין בו סכנה (אף אם נתרפא אך עדיין נשאר חלש) או מינקת שאם תמנע מאכילת בשר הדבר יפריע לתזונת התינוק - מותר לאכול בשר (ע"י מ"ב טא וסד; קצג).

וכל זה בימות החול, אבל בשבת אין רשאי להחמיר (מ"ב נט וש"ע תקנ"ב, י), וכן בסעודת מצוה כגון ברית-מילה (אפילו אם נדחתה מחמת חולי - אבל לא ברית-יצחק) (ע"י מ"ב תקנ"א, טב; קנד) או סעודת בר-מצוה בזמנה, רשאים כל הקרואים לסעודה לאכול שם בשר. וכן בסעודת סיום מסכת [ובשבוע שחל בו, מצמצמים במזמנים] (רמ"א שם, י; קצו-ד).

טו. שתיית יין – פשט המנהג להתיר שתיית יין בימים אלו (חז"ר קעד, קעו), ויש הנוהגים לאסור שתייתו מראש חודש (וטוב שימנעו גם ממני מאפה שנילושו בין וטעמו מורגש בהם (חז"ר קעד)), ומתירים לשתות רק יין של הבדלה ושל וברכת-המזון שהן מצוה (ש"ע תקנ"א, י ומ"ב טז) [והיינו כרגילים ברוב ימי השנה לברך בהמה"ז על כוס (קעו)]. – ובני אשכנז מחמירים מראש-חודש שלא לשתות יין בבהמה"ז ביום חול וכן בהבדלה, אלא נותנים לשתותו לקטן שהגיע לגיל חינוך. ואם אין תינוק, מותר לגדול לשתות מין ההבדלה, אבל בבהמה"ז יברך ללא כוס. ובסעודת מצוה מותר (רמ"א שם ומ"ב). ושתיית יקר מותרת אף בימות החול (רמ"א י"א)].

טז. תפירת בגדים – יש להחמיר שלא לתפור בגדים חדשים החל מראש-חודש (ש"ע תקנ"א, ז), וכן אסור לרקום ולסרוג, אבל מותר לתפור כפתור שנפל מהבגד (ד), או לתקן בגד שנקרע או נפרם (בא"ח דברים, י). ויש להחמיר שלא לקנות בגדים חדשים או נעלים חדשות אפילו על מנת ללבושם אחר תשעה-באב (רמ"א שם ומ"ב ט; רח), אבל מותר לצחצח הנעלים (ד).

שבוע שחל בו ט' באב

יז. תספורת – אין מסתפרים ואין מתגלחים בשבוע שחל בו ט' באב (ש"ע תקנ"א ג י"ב) (החל ממוצאי-שבת (מ"ב נח)), והאיסור הוא בכל שערות הגוף (ש"ע שם, י"ב), ואסור אף לספר את הקטנים (שם, י"ד). אבל מותר לגזור השפם שמעב האכילה (שם, י"ג), ולהסתרק במסרק (מ"ב

יט. לבישת בגד מכובס – בשבוע שחל בו ט' באב אסור אף ללבוש בגדים מכובסים, וכן להשתמש במגבות או להציע מיטות בסדינים מכובסים וכדומה (ש"ע שם, ג) [ומפת שולחן מכוסה, מותרת בשימוש. וע"י ש"ת ברית הלוי ח"א ס"ט עב. והאשכנזים נוהגים בכל זה איסור מראש-חודש (רמ"א שם)]. ומן הדין מותר להחליף גופיה, חולצת בסיס, לבנים וגרביים שהם בגדי זיעה. והנכון הוא להכין בגדים לשבוע זה, דהיינו שילבש בגדים מכובסים וישהה עימהם למשך זמן (שיקלט ר"ח זיעה או שעה (ע"י אור"צ ג, רמח)) ויניחם בצד, וילבש בגדים נוספים כנ"ל, עד שיצטברו לו מספיק בגדים שיוכל להחליפם בשבוע שחל בו ט' באב [ויכול לנהוג כן אף בשבת, באופן שבלי-שבת פושט את בגדיו ומצניעם, ובבוקר לובש בגדים אחרים, וכן אם רגיל לישון בשבת ילבש לאחר השינה בגדים אחרים, ובלבד שאינם ניכרים כבגדי חול שאז ניכר שמכין לחול] (רמ"א). ואם שכח ולא הכין בגדים, יש להקל שיניח בגדים מכובסים על הקרקע שעה אחת באופן שיתלכלכו מעט, ואז יוכל ללבושם (דל"ב). ומותר להגן בגדים (דל"ח).

כ. בגדים חדשים – אסור ללבוש בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה-באב (ש"ע שם, ו) [האשכנזים מחמירים בזה מראש-חודש (רמ"א שם וע"י מ"ב טז). ואינם לובשים בגדי שבת אפילו בשבת ומחליפים רק בגדי הזיעה, גופיה, גרביים וכדומה (רמ"א תקנ"א, א ומ"ב ו' ומז), אם לא שהבגדים אינם מיוחדים רק לשבת אלא גם לחול המועד, פורים וחתונות (נ"ג ג, א)].

כא. רחיצה – אין רוחצים כל הגוף במים חמים בשבוע שחל בו ט' באב, אלא מתקלחים במים צוננים (ע"י ש"ע תקנ"א, טז; רמ"ב תענית ה, ו; דל"ח) (ומותר לערב מים חמים כדי לשבור את קור המים הצוננים, כל שאינו נהנה מהחום (נ"ג ט, מב, ג)). והרוחץ לשם רפואה והיולדת, מותרים לרוחץ במים חמים כדרכם, וכן מותר לרוחץ התינוקות (רמ"א דמח) ולשטוף הבית עם חומרי ניקוי (רמח). [האשכנזים מחמירים שלא לרוחץ כל הגוף אפילו בצונן החל מראש-חודש אלא רק פניו ידיו ורגליו (ולכבוד שבת מקילים גם לרוחץ הראש, ויש שמקילים לרוחץ ה"ל בחמים כולל הראש למי שרגיל בכך, מבלי סבון (רמ"א ובמ"ב שם)]. אבל במקומות החמים, מותר אף להם לרוחץ כל גופם בצונן להעביר הזיעה (רמ"ג דרמ"א)].

ערב ט' באב וסעודה מפסקת

כב. לימוד תורה/טיול – מותר ללמוד תורה בערב תשעה-באב אף אחר חצות היום עד השקיעה, שלא אסרו תלמוד תורה אלא בט' באב עצמו (ע"י רמ"א תקנ"ג, ב ומ"ב ה; רמח). לא יטייל ערב תשעה-באב בשוק (רמ"א שם וע"י ש"ע תקנ"ד, כא), במשך כל היום (ילקו"י סי' תקנ"א הערה ב). [סעודת מילה או פדיון, יעשו קודם חצות, ואם נמשכה לאחר מכן, אין חשש (רמ"א תקנ"א, י ומ"ב ושעה"צ)].

כג. מנחה/סעודה מפסקת – מקדימים להתפלל מנחה (ע"י רמ"א תקנ"ב, ט), ואין אומרים תחנון לפי שט"ב נקרא מועד (ש"ע שם, י"ב). לא יאכל בסעודה מפסקת בשר [ולא רק מחמת המנהג (מ"ב ג)], לא ישתה יין ולא יאכל שני תבשילים (ש"ע תקנ"ב, א ותקנ"ד, כה), כדי להרבות אָבֵל, לזכור חורבן הבית ולהצטער עליו (מ"ב א), ואף נשים מעוברות ומניקות ושאר אנשים חלשים בכלל זה (מ"ב תקנ"ד, ג). – נהגו לאסור גם בשר עוף ודגים (ש"ע תקנ"ב, ב), אבל מותר לאכול דג מלוח יבש (רמ"א דמח) נקניק פרווה (סויה), ואין לאסור משום מראית-העין (רמ"א).

כד. אכילת שני תבשילים – בסעודה מפסקת אסור לאכול שני תבשילים (ש"ע תקנ"ב, א), ואין חילוק בין צלי למבושל לענין זה (רמ"א שם, ג). אפילו בישראל מין אחד בשני סירים (ש"ע שם), והם שונים, שהאחד קשה והאחד רך (מ"ב ח), נחשב כשני תבשילים.

אבל שני מינים שהדרך בכל השנה לבשלם יחד בסיר אחד, כגון תבשיל של אפונים שנותנים עליו בצלים וביצים, הכל נחשב

לא. חולה/קטנים – חולה חלוש שחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, פטור מלהתענות, לפי שבמקום חולי לא גזרו חכמים (מ"ב שם, י"א: 97) [וכמובן שחייב בשאר עינויים]. וכן ילדים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מן התענית, אפילו שנה קודם גיל מצוות (באה"ל ר"ס תקנ"ט), ואין להם להתענות אפילו תענית שעות [אך יש למנוע מהם ממתקים ושאר תפנוקים] (טו).

לב. דרך האכילה – החולה וכן היולדת שמתור להם לאכול בצום, אינם צריכים לאכול לשיעורין (רפח), ומותרים לאכול מיד בבוקר כהרגלם (רפ"ה), והוא הדין אם הוצרכו לכך בלילה, אבל יזהרו שלא לאכול לשם תענוג (ש"רע תקנ"ד, ה).

אבל אם אינו חולה אלא שהרופאים יעצוהו שלא יצום פן יבוא לידי חולי, לא יאכל כרגיל אלא לשיעורין. וכן חולה שצריך לבלוע כדורים לרפואתו, ואינו יכול לבלועם ללא מים, ישתה פחות פחות מכשיעור (ע"י באה"ל שם על ס"ה; רע"ט; אור"צ כ"ט, י) (והאוכל פת לא יאמר "נחם" בברכת-המזון (רפח). וע"י רמ"א ס"ט תקנ"ד ומ"ב ה).

לג. רחיצה – רחיצה אסורה בצום, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים אסור (ש"רע תקנ"ד, ז). ובנטילת-ידיים שחרית צריך ליזהר ליטול רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולא את כל ידו (ש"רע שם, י) (ומברכים "על נטילת-ידיים" (ש"רע תרי"ג, ב; ש"ס א), ולא יטוף פיו (ש"רע תקנ"ט, ג) (ובמקום צער גדול ירכין ראשו למטה שלא יבואו מים לגרונו (מ"ב שם, י"א)). וכן ינהג בנטילה לאחר שיוצא מבית-הכסא (רמ"א תקנ"ד, ט וש"רע תרי"ג, ג), או אם נגע בגופו במקומות המכוסים (מ"ב תרי"ג, ו), במנעליו (מ"ל"ח יח, ס"ג; בא"ח דברים, כא; וילך, י"ז), או לפני תפילה (כה"ח תקנ"ד, לא; חז"רע, ימים נוראים, ש"א). [כלה תוך ל' יום לנישואיה, מותרת לרחוץ פניה וכן לסוך (מש"ב תקנ"ד, כ"ט)].

לד. רחיצה שאינה לתענוג – אם ידיו התלכלכו, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך (ש"רע תקנ"ד, ט), כיון שאינה רחיצה של תענוג (מ"ב י"ט), ומותר גם להשתמש בסבון (נ"ט"ג ע, א). ואם היה לכלוך על גבי עינו ודרכו לרוחצן במים, רוחץ ומעבירו ואינו חושש (ש"רע שם, י"א). וכן אשה המבשלת, מותר לה לרחוץ המאכלים, אף שממילא רוחצת את ידיה (מ"ב י"ט).

לה. חולה/כהן – חולה שאוכל פת בצום, נוטל ידיו כדרכו עד סוף הפרק, כיון שהיא רחיצה של מצוה (רצ"ב) [ונוטל גם מים אחרונים (נ"ט"ג טו, י"א)], וכן הדין כהן העולה לנשיאת-כפיים (רמ"א תרי"ג, ג ובמ"ב; רצ) [ולוי הנוטל ידיו כהן, נוטל עד קשרי אצבעותיו (כה"ח תרי"ג, ד)].

לח. נעילת הסנדל – אסור לנעול נעלים או סנדלים של עור (ש"רע שם, טז), אפילו שנועלן על גרביים (רצ"ה). אבל נעלים מגומי, בד ושאר מינים מותרות (ש"רע שם), אפילו אם הן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה [כדוגמת נעלי 'קרוקס'], כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (רצ"ט). ילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב לחנכם שינעלו נעלים שאינם מעור (שא) [בפרט בימינו שיש נעלים נוחות].

לז. סיכה/סריקה – אסור לסוך גופו בשמן לתענוג (ש"רע תקנ"ד, טו) אפילו במקצת (מ"ב כ"ט), או למרוח קרם לשם תענוג (אור"צ, רס"ו). אבל מותר לסוך לרפואה (ש"רע שם), להעביר זוהמה (באה"ל שם) או להתיז ספריי על הגוף למנוע ריח (רצ"ה). ומותר להסתרק (ש"רע י"ד ש"ז, ו; שעה"צ תקנ"א, כח).

לח. ישיבה על הארץ – יושבים על הארץ, הן בבית-הכנסת והן בבית, עד חצות היום (שעה 12:45) (ע"י: ש"רע רמ"א תקנ"ט, ג; מ"ב י; אור"צ, רסח; דרכי הלכה-קיצושי"ע, ת"ג; תורת המועדים י, א; נר כהן ח"א א"ח, לג. וע"י חז"רע ש"ג). ומותר להניח תחתיו כר קטן, ומי שקשה לו יכול לשבת על ספסל נמוך פחות מג' טפחים (24 ס"מ) (מ"ב י"א) [וחייב לעמוד מפני מי שחייב בכבודו (ש"ב), והנוסע ברכב או אוטובוס, יושב כדרכו]. וימעט האדם מכבודו ומהנאתו בט' באב בכל מה שאפשר (רמ"א ס"ט תקנ"ה).

לט. לימוד תורה – אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, מפני שהלימוד משמח את ליבו של האדם, שנאמר (תהילים י"ט, ט): "פְקוּדֵי ה' יִשְׁרְיִם מִשְׁמְחֵי לֵב" (ש"רע תקנ"ד, א), ואף הנשים אסורות בלימוד (ש"ש). כל סוגי הלימוד בכלל האיסור [תהילים (ואם אינו בקי בלימוד אחר, יכול לקרוא תהילים כדי שלא יתבטל, והוא הדין שמתור לקורא דרך בקשה ותפילה (ע"י מ"ב ז; ש"א), חק לישראל, מעמדות (מ"ב שם), י"ח פרקי משנה (ש"ס), קבלה (ש"י)]. וכל מה שנוהגים לומר בסדר התפילה, מותר לאומרו כרגיל (ע"י ש"רע שם, ד; וע"י ש"א וש"ע).

כתבשיל אחד (ש"רע ש"ס), כיון שכך הדרך לבשלם ברוב הפעמים (מ"ב י), וכן אורז עם עדשים או חומוס (בא"ח דברים, י"ט), כל אחד כפי מנהגו ברוב הפעמים (כה"ח כ"ד ז). פירות חיים מותר לאכול מהם אפילו כמה מינים (ש"רע ש"ס, ז), והוא הדין סלט הנעשה מירקות חיים, ואף אם כבש את הירקות בחומץ או במי-מלח, אינם נחשבים כמבושלים (רנ"ה). גבינה – תלוי אם עברה תהליך בישול (ש"ס רנ"ט רסח הערה י"א). מיני מאפה אינם נחשבים לתבשיל. וטוב למעט הנאותיו בסעודה זו (בא"ח ש"ס).

כה. גדר סעודה מפסקת – ההגבלות הנ"ל הן בסעודה מפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת-קבע, אבל אם היה בדעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך להיזהר בדברים אלו (ש"רע תקנ"ב, ט). אם בדעתו לאכול לפני הצום רק אכילת עראי, אין זה נחשב לסעודה, ונמצא שהסעודה הקודמת היא הסעודה המפסקת ואסור לאכול בה שני תבשילים (מ"ב כ).

כו. שתיה – אסור לשתות יין בסעודה מפסקת (ש"רע תקנ"ב, א ותקנ"ד, כה), ומותר מן הדין לשתות חלב חם, תה, קפה (ובעל נפש יחמיר על עצמו) (רס"ח), אבל ימעט בכמות השתיה (רמ"א תקנ"ב, א ומ"ב ד).

כז. אופן הישיבה – נהגו לשבת על הקרקע בסעודה מפסקת (ש"רע תקנ"ב, ז) כדי שתהא הסעודה שְׁפֵלָה (מ"ב י"ז), ויניח בגד תחתיו להפסיק בינו לבין הקרקע או יִשֵּׁב על ספסל שאינו גבוה טפח מן הארץ (8-ס"מ. וזקן חלש יכול להניח כר תחתיו או לשבת על ספסל עד גובה 24 ס"מ) (רע"ד-ד. וע"י מ"ב יח), ואין צריך לחלוץ מנעליו (רמ"א ש"ס). ואחר הסעודה מותר לשבת על כסא עד תחילת הצום (מ"ב ש"ס).

יש להיזהר שלא ישבו שלושה לאכול בסעודה מפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד יִשֵּׁב לבדו ויברך לעצמו (ש"רע תקנ"ב, ח) וטוב שלא יראו זה את זה (כה"ח מד) (ובדיעבד שישבו שלושה ביחד, זימנו (רע"ד)). גם לאחר שסיים את הסעודה מפסקת ויברך ברכת-המזון מותר לו לאכול ולשתות (אפילו אם חשב שלא לאכול יותר (מ"ב תקנ"ג, ב), אלא אם כן קיבל את התענית בפיו בפירוש (ע"י רמ"א ש"ס, א ומ"ב ש"ס; ערה)).

★ הכנה לצום – מכיון שהצום ארוך ובתקופה חמה, יש להתכונן אליו היטב, בפרט נשים מעוברות ומניקות וכדומה, ולכן יש להקפיד על שתיה מרובה ביום שלפני הצום (3-4 ליטר. מומלץ לשתות מיצים טבעיים ולהימנע משתיית תה, קפה) וכן ירבה באכילה במשך היום (בפרט באכילת פחמימות, כגון: לחם, קרקרים, אורז, מקרוני, תפוחי אדמה, דגנים מלאים, תירס וכדומה. וימנע ממאכלים מטוגנים, מלוחים וחריפים) ומותר ליטול כדור המיועד להקלת צום (ש"רע י"ב אומר ט, נד). במהלך הצום יש חשיבות להיות במנוחה ובמקום ממוזג.

עינויי תשעה-באב

משמעותו של תשעה באב, היותו 'יום השואה' של הסבל היהודי. יום המנקז את היגון של חורבן בית-ראשון ובית-שני, גלות בבל ורומי, נהרות דם שנשפכו בעקבות החורבן, גירוש ספרד ושאר צרות המקופלות ביום נורא זה. השנה 1958 שנים לחורבן!

משום כך חכמינו זכרונם לברכה גזרו שיהגו חמישה עינויים ביום זה: אכילה ושתיה, רחיצה, נעילת הסנדל, סיכה, תשמיש המיטה (ש"רע תקנ"ב ותקנ"ד, א) ואיסורים נוספים, וחלים מתחילת הצום בשקיעת-החמה (שעה 7:45) ועד סופו למחרת בצאת-הכוכבים (שעה 8:05), ואין להקל בהם (ש"רע תקנ"ב ותקנ"ג, ב; מ"ב תקנ"ד, א ותקנ"ה, ג; ש"ג). וכל אדם, בין איש או אשה, שהגיעו לגיל מצוות, מזהרים בכל האמור לעיל (ד"ט).

כה. אכילה ושתיה – הכל חייבים להתענות בתשעה-באב ואסור לפרוץ גדר (ש"רע תקנ"ט, א ותקנ"ג, א), ואסור לאכול או לשתות אפילו כלשהו (ש"רע תקנ"ט, א ומ"ב ג).

כט. מעוברות ומניקות – גם נשים מעוברות ומניקות חייבות להתענות את כל הצום כדון יום-הכיפורים (ש"רע תקנ"ד, ה ורמ"א תקנ"ג, א), אבל אם יש להן איזה חולי פטורות מלהתענות (רע"ט), והוא הדין אם היו בעיות בהריון. ובכל אופן יש לקבל חוות דעת של רופא ולהתייעץ עם רב מורה הוראה מבעוד מועד.

ל. יולדת – יולדת תוך שלושים ללידתה, פטורה מהתענית (ש"רע תקנ"ד, ו) [וגם יולדת אשכנזיה יש להקל בזה (רפ"ה)], אפילו אם מרגישה טוב (מ"ב ט). והוא הדין לאשה שעברה הפלה (היא תוך ל' יום) (רפ"ה). ולאחר שלושים יום, חייבת להתענות, אף אם היא מניקה, אלא אם כן היא חלשה וצריכה לאכול, שאז דינה כחולה (אור"צ כ"ט, ד).

ציבור אומר "נחם" במנחה, ו"עננו" בשחרית ומנחה (רמ"א שם ותקנה, ג ומ"ב תקנו, ג).
[א].

מז. מגילת איכה וקנינות – קוראים את מגילת איכה ואומרים הקינות בליל הצום ויומו (עי' שו"ע תקנוט ב ז ורמ"א ד, אפילו כשהוא ביחיד (מ"ב ה)). וטוב שהחזנים יבכו ויקוננו באמת כראוי, ויתעוררו כפי חיובנו על חילול שמו ותורתו וגלות השכינה זה מאות שנים בעוונותינו הרבים (לדוד אמת ט"ו בד). ובשעת הקינות אסור לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבילות (שו"ע שם, ה). ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבל (רמ"א שם, א).

מז. ברכת "שעשה לי כל צרכי" – מברכים ברכות השחר, ודעת רוב הפוסקים שיש לברך גם ברכת "שעשה לי כל צרכי" (מ"ב תקנד, לא; שסא; חזו"ע, ימים נוראים, שכ).

מח. טלית ותפילין/תפילה – המנהג כיום ברוב בתי-הכנסת שמתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית כמו בכל יום (שסו), ולא ישנה האדם ממנהג הציבור משום "לא תתגודדו" (שעט). [ומנהג האשכנזים להניח טלית ותפילין בברכה רק במנחה (שו"ע תקנה, א). והמניחים תפילין של "רבינו תם", יש להם להניח (מ"ב תקנה, ד; ששא)]. אין אומרים וידוי (שו"ע תקנוט, ד), בסיום התפילה חולצים תפילין ואומרים קינות (כה"ח תקנה, ה).

מט. תיקון חצות – בערב הצום אומרים תיקון חצות היום, ובליל הצום תיקון רחל בלבד (שע"ת ס"ס תקנב; בא"ח דברים, כה; ע"י רנב וכ"כ בקיצו"ש חזו"ע ה, ה) ללא וידוי (שו"ע תקנוט, ד). אבל ביום אין אומרים תיקון חצות, כיון שכבר אמרו קינות ומגילת איכה. ועוד, שאחר חצות אנו בטוחים בחסדי ה' להתנחם (בא"ח שם; קכט).

🌸 מוצאי הצום ועשירי באב 🌸

ג. ברכת הלבנה – המנהג פשוט לברך ברכת הלבנה במוצאי הצום (ת"י וע"י רמ"א תכו, ב ותקנא, ח ומ"ב תכו, יא) [והאשכנזים מצריכים שיטעם משהו ויברך עם נעלים (מ"ב שם), אך לא ימנע בשל כך מלברכה בציבור (שע"ת שם, ט)]. וצריך להיזהר לברכה בשמחה (בא"ח דברים, כח).

גא. כיבוש/תספורת/רחיצה – לאחר התענית מותר מיד להסתפר ולכבס (שו"ע תקנא, ד), להתרחץ (תסו) ולשמוע שירים (והמחמיר לעצמו תבוא עליו ברכה) (ילקו"י, תעד). ונכון להחמיר שלא לברך ברכת שהחיינו עד מוצאי עשירי באב [והאשכנזים נוהגים בכל זה איסור עד חצות היום של עשירי באב (מ"ב לו ותקנה, ג)].

גב. אכילת בשר/שתיית יין – בט' באב לעת ערב נכנסו האויבים והציתו אש בהיכל בית-המקדש, והיה נשרף עד שקיעת-החמה ביום העשירי. ומפני כך, מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין בליל עשירי ויום עשירי באב (שו"ע תקנה) [והאשכנזים מחמירים בזה רק עד חצות (רמ"א שם)]. - ובסעודת מצוה כגון ברית מילה, מותר (מ"ב שם, ג; תי"ד). - ויהי רצון שנוזה בקרוב לגאולה שלימה ולבנין בית-המקדש. אמן.

העלון מוקדש לרפואת תקוה בת כחון, חלל בת סימה ענת, צפורת רבקה בת לוטח, אסתר ברכה בת חיה, סיגלית בת רחל, אורטל רחל בת רימונד ממו, מיטל בת דינה, דינה בת איזה, חביבה בת סעדה, מרים חיה בת מסעודה, נסים בן מסעודה, יעקב בן מלכה, דן בן סעדה, משה נסים בן סעדה, ירדנה בת עליזה, דניז בת ג'ולייט, עדי חיה בת בת-שבע, משה אהרן בן לאה בלא, חיה עינת בת אסתר. להצלחת חיילי צה"ל וכוחות הבטחון, ולהשבת החטופים והנעדרים, שלמה עמאר בן סולטנה, מש' אשורי, אלון בן אביגיל רבקה. יוזג חזון לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה. זש"ק לאפיק בת שולמית. לעילוי נשמת רפאל חיים בן חביבה, אורי בן חנה, חנוכה בן חנה, שלום בן סוליקה, מסעודה בת תמו, אברהם בן פרוצה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, חיים בן סעדה, דוד מאיר בן סעדה, ישועה בן רחל, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ג'ריה בת עסילה, יצחק חיים בן מרסדס משולם בן עבי, ששון בן שרה, חיים חזי מנחם בן בלנש, דוד בן דורית, מרדכי גדליה בן יצחק סנדר, מרים בת סעדה, דן רפאל בן סעדה, חדוה דינה בת איז'ה, רות בת אסתר, יפה יפית בת טובה, רות בת רחל, רימה בת חבובה, יצחק בן רחנה, אלדד יוסף בן סימונה, שמעון בן נעמי, סימי בת ימנה, מרדכי חיים בן אלומה, אביעד בן נעמה, רות בת אסתר, לירן שמעון בן דבורה, זהבה בת שרה, שרה בת רחל.

בית הוראה שיע"י כולל 'באר יצחק', מענה הלכתי בטלפון: 09-890-55-55

אבל מותר ללמוד בדברים הרעים [כגון בספר איוב ובירושו, ובדברים הרעים שבספר ירמיה (ומדלגים פסוקי הנחמה שבו), מדרש איכה ופירושו (וידלג מה שאינו שייך לחורבן (ש"י)), מסכת מועד קטן פרק אלו מגלחין (שו"ע שם, א-ב), אגדת החורבן במסכת גיטין פרק הניקין [דף נה.], ובסנהדרין פרק חלק [דף צו, צז ושבת קי"ט]; ספר יוסיפון (מ"ב ג), הלכות ט' באב ואבילות (נס"ג עה, ו). וילמד פשוטם של דברים לא דרך פלפול (מ"ב ד), ואם נתחדש לו בהם חידוש, מותר לכותבו (ש"א ושכ"ז)]. וכן ספרי מוסר שמעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהיטיב אורחותיו, מותר ללמוד בהם (ואם מסתעפים מענין לענין בביאורי פסוקים המביאים לידי שמחה, יש לדלגם) (שסו). ומן הדין מותר לקרוא עיתון ולשמוע רדיו (הכשרים לקריאה ושמיעה), והמחמיר תבוא עליו ברכה (שסו).

מ. עשיית מלאכה – מנהג ישראל שלא לעשות מלאכה ביום הצום (באה"ל תקנד, כב ד"ה במקום; שי"ט) שיש בה שהייה (ואם אין בה שהייה, כגון הדלקת נר, קשירה וכדו', מותרת (רמ"א שם). ומלאכה ע"י גוי מותרת אפילו בביתו (שו"ע שם), וכן בליל הצום (שי"ט) או שהוא דבר האבד (שו"ע שם, כג), והעושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (שם, כד). נוהגים להכין את צרכי הסעודה של מוצאי הצום רק לאחר חצות היום (שעה 12:45) (שו"ע תקנוט, י), כדי שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקנינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחים מן האבילות (באה"ל שם) (והיוצאים לנופש מיד במוצאי ט' באב, לא יסדרו חפציהם ועניניהם, אף לא לאחר חצות (ילקו"י, תקנה). ובעל מכולת שמוכר דברי מאכל ומשקה, מותר לו למכור אף קודם חצות (שכ"ב), אך לא ימשך בעסקיו שלא יסיח דעתו (מ"ב תקנד, טס).

מא. שאילת שלום – אין שואלים שלום (שו"ע תקנד, כ), וטוב אף שלא לומר "ערב/לילה/בוקר-טוב" (מ"ב מא; של). וימעט בדיבורו (חיי אדם קלה, יז). ואנשים שאינם יודעים ואומרים שלום, משיבים להם שלום בשפה רפה ובכובד ראש (שו"ע שם). אין עושים 'מי שבירך' לעולה בשחרית (כה"ח תקנוט, מ מהרה"ל), וכן לא יאמר "חזק וברוך" לחזן (עי' דיני ט"ב שחל ביום א הערה צה ונס"ג ט, יד). אבל מותר לשאול את חברו איך הוא מרגיש מהתענית (של) וכן לברכו ברפואה (נס"ג עה, ט).

מב. עישון/בשמים – מי שרגיל מאוד בעישון סיגריות, ויש לו צער גדול אם אינו מעשן, יש להתיר לו לעשן בצינעא (ל"ב). ואין לברך על מיני-בשמים משום תענוג (שו"ע תקנוט, ז ויר"ד רסה, ד; שם), והוא הדין שלא לשאוף טבק.

מג. טיול/אחיזה תינוק – לא יטייל בצום כדי שלא יבוא לידי שְׁחוק וקלות והיתול (שו"ע תקנד, כא) (אף כשהוא יחיד (מל"ח י, סב). ואף לכותל-המערבי אין ללכת אלא כשכוונתו להתפלל על החורבן (אור"צ כט, יח), ולא ילכו בקבוצה כהולכים לטייל (עי' מ"ב תקנוט, מא). ולא יקח תינוק בחיקו, כדי שלא יבוא לידי שחוק, אבל מותר לקחת תינוק על מנת להרגיעו (חזו"ע שלג ע"פ שו"ע י"ד שצא, א), ואף לשיר לו (נס"ג עט, טס).

מד. שינה – אומרים קריאת-שמע שעל המיטה כרגיל (שו"ע תקנד, כא) מבלי וידוי (שו"ע תקנוט, ד) (לגבי תיקון-חצות, ראה סעיף מט). ויש לאדם להצטער בענין משכבו בלילה, שאם רגיל לשכב על שני כרים, ישכב על כר אחד (רמ"א תקנה, ב), ואם רגיל בכר אחד, ישתמש בכר פחות נוח (ויש שנהגו לישון על הארץ ולהניח אבן תחת מראשותיהם (שו"ע ורמ"א שם)). מיהו, אדם חלוש או זקן, מעוברת ומניקה אינם בכלל זה (עי' רמ"א שם ומ"ב ז; שם), וכן אם אינו מצליח להירדם מחמת כך (אור"צ, רסח), והוא הדין לאחר חצות-היום (כי רק שינת הלילה החכרה).

🌸 מנהגי ליל יום ט' באב 🌸

מה. הנהגת ביהכ"נ/נחם ו"עננו" בתפילה – מסירים את הפרוכת של ארון-הקודש (רמ"א תקנוט, ב) עד תפילת מנחה (כה"ח יט) וממעטים בתאורה (שו"ע שם, ג ומ"ב טו). חז"ל תיקנו לומר מעין-המאורע בצום, ולכן בכל שלושת התפילות צריך לומר "נחם" בברכת "תשכון בתוך ירושלים" (שו"ע תקנו ומ"ב א) (והשליח-ציבור אומר "נחם" בחזרת התפילה בשחרית ובמנחה (שסו)), וחותרמים "מנחם ציון בבנין ירושלים" (שפ). [ואם שכח לאומרו בבונה ירושלים, יאמרנו ב"רצה" במקום שאומרים "יעלה ויבוא" בראש-חודש, ואינו חותם "ברוך מנחם" וכו'. ואם לא נזכר, יאמרנו קודם "יהיו לרצון" האחרון (מ"ב ב; שעה)]. כמו כן בכל התפילות אומרים "עננו" בשומע תפילה (שו"ע שם). ואם לא אמר "נחם" ו"עננו", אינו חוזר להתפלל (והשליח-ציבור אומר "עננו" כברכה בפני עצמה בין ברכת "גואל" ל"רפוא" (שם ותקנה, ב). [ומי שאינו מתענה, אומר "נחם" כיון שהוא מעין-המאורע (עי' רמ"א תקנוט, א), אבל לא "עננו" כיון שאינו צם (באה"ל תקנה, א ד"ה ב"ן)]. - ולמנהג האשכנזים היחיד אומר "נחם" ו"עננו" רק בתפילת מנחה, והשליח